

POGROMUL

de la Iași

RADU IOANID

Ediție îngrijită de Elisabeth Ungureanu
Prefață de Alexandru Florian

EDITURA INSTITUTULUI NAȚIONAL
PENTRU STUDIAREA HOLOCAUSTULUI
DIN ROMÂNIA „ELIE WIESEL”

POLIROM

2021

Institutul Național pentru Studierea
Holocaustului din România „Elie Wiesel”

© 2021 by Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului
din România „Elie Wiesel”

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă: grup de evrei escortați către chestura poliției, str. Vasile Alecsandri, Iași, 29 iunie 1941 (Holocaust History Archives, Olanda; sus); comisarul Ion Botez fotografiat din spate, lângă un camion cu cadavre acoperite cu rogojini, Târgu Frumos, 1 iulie 1941 (USHMM / FCER; jos)

www.inshr-ew.ro

Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din
România „Elie Wiesel”

București, B-dul Dacia nr. 89, sector 2, 020052

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

IOANID, RADU

Pogromul de la Iași / Radu Ioanid; ed.: Elisabeth Ungureanu; pref. de
Alexandru Florian. – București: Editura Institutului Național pentru
Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”; Iași: Polirom, 2021

ISBN 978-606-94526-4-6

ISBN 978-973-46-8499-1

I. Ungureanu, Elisabeth (ed.)

II. Florian, Alexandru (pref.)

94

Printed in ROMANIA

Cuprins

PREFAȚĂ (ALEXANDRU FLORIAN) / 7

POGROMUL DE LA IAȘI (RADU IOANID) / 15

PREGĂTIRILE / 17

DESFĂȘURAREA POGROMULUI / 33

TRENURILE MORTII / 70

Note / 123

Credite foto / 141

În după-amiaza zilei de 29 iunie s-a luat hotărârea „evacuării” din Iași a evreilor reținuți ca suspecti la chestura de poliție. Potrivit locotenent-colonelului Chirilovici, măsura a fost ordonată de generalul Stavrescu, comandantul Diviziei 14, și de prefectura județului⁷². Decizia a fost adoptată la o reuniune care a avut loc în după-amiaza zilei de duminică 29 iunie la chestură. La reuniune ar fi participat generalul Stavrescu, un ofițer superior german, locotenent-colonelul Chirilovici, chestorul Leahu, secretarul chesturii Stănciulescu, comisarul Anghel și maiorul Scriban⁷³. Se ceruse în prealabil autorizarea din partea Ministerului Afacerilor Interne, care aprobase măsura⁷⁴. De asemenea, prefectul județului, colonelul Dumitru Captaru, discutase la telefon cu Mihai Antonescu. Acesta îi ceruse să țină – în problema respectivă – legătura cu Ministerul de Interne, care îi va „evacua” pe „suspecti”⁷⁵.

Transportul spre gară a aproximativ 2.500 de evrei supraviețuitori din curtea chesturii a început la 9 seara. Au fost însărcinați cu această operațiune un subinspector de poliție, doi ofițeri de poliție, doi șefi de secție de poliție și 20 de gardieni. Convoiul a fost escortat de un grup de ofițeri și soldați germani dotați cu două tancuri

și două motociclete⁷⁶. Escortarea coloanelor de evrei către gara din Iași a avut loc sub teroare și lovituri. Au existat și momente în care martori oculari și-au exprimat solidaritatea cu cei chinuiți. Leonard Zăicescu își amintește: „În drumul spre gara din Iași, o țărancă și-a ridicat glasul spre polițiștii și jandarmii care păzeau evreii: «Jidani, jidani, dar și ei sunt oameni, bre! Ce Dumnezeu v-a cășunat pe bietelesuflete?»”⁷⁷.

Sosiți la gară, după o lungă numărătoare, timp în care cei circa 2.500 de evrei au fost obligați să stea întinși cu fața lipită de caldarâm, arestații au fost imbarcați într-un tren cu vagoane de marfă. Unul dintre polițiștii care i-au escortat pe evrei la gară avea să relateze ulterior: „Eu am fost la aceste cordoane ca [sic!] conducător până la gară. Ajunși cu convoiul la gară s'a dat un ordin, nu știu de către cine, ca toți evreii să fie culcați la pământ. După aceea se ridicau grupuri de câte 30-40 oameni [adică evrei] pe care-i conducea la vagoane șeful de secție Acostăchioaiei Petre”⁷⁸. Supraviețuitorii pogromului confirmă rapoartele oficiale și pe cele ale făptașilor ce descriu modalitățile în care ei au fost imbarcați în trenuri. Astfel, Moriș Suhăr relatează: „În fața gării am fost culcați toți, cu fața la pământ, până când a venit un

ofițer de gardieni publici care ne-a lovit pe fiecare în parte cu un ciomag pentru a ne număra și apoi am fost îngrămădiți în vagoane”⁷⁹. Similare este și mărturia lui Otto Schechter: „Aici în fața gării a început o nouă numărătoare. Erau gardieni publici și soldați germani. Am fost închiși în vagoane. După un sfert de oră am început să ne asfixiem din cauza lipsei de aer”⁸⁰.

Soldați și muncitori CFR au înghesuit cel mai mare număr de evrei posibil în fiecare vagon. Trenul a părăsit gara Iași în ziua de luni 30 iunie 1941, în zori. Solomon Polack descrie modul în care evreii au fost înghesuiți în vagoane astfel: „Am fost introduși câte 100-130 în vagoane, deși normal un vagon nu primește decât 35-40 de persoane”⁸¹. În aceeași dimineață, la ora 4, s-a format la chestură un nou convoi alcătuit din 1.900 de evrei, care au fost escortați la gară și îmbarcați într-un al doilea tren ce a părăsit gara Iași foarte devreme dimineața. Potrivit unui raport al colonelului Dumitru Captaru, prefectul de Iași, transmis la 30 iunie 1941 la ora 9:20 dimineața, Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ar fi aprobat „evacuarea” evreilor ieșeni. Pe textul aceluiași raport cineva a scris de mână: „S-a comunicat, nu!”⁸². Tot în

cursul dimineții de luni 30 iunie au fost înhumați de-a valma, în gropile săpate înainte la cimitirul evreiesc, morții și muribunzii zilei precedente. La ora 6 după-amiază, un bătrân evreu cu barbă albă – pietrarul de monumente funereare Rotmann – a sosit la cimitir împreună cu un tânăr pentru a aduce de mâncare evreilor care munceau ca gropari de dimineață. Trei jandarmi au ordonat nou-veniților să se dezbrace, după care i-au împușcat. Bătrânul pietrar a murit pe loc. Tânărul a rugat să se mai tragă în el un glonte. Apoi au fost îngropați și ei⁸³.

„Totuși, nu toate cadavrele din Iași au fost îngropate. Blum Leizer, muncitor, domiciliat pe strada Cucului nr. 9, ca și alți evrei au fost siliți de germani să arunce cadavre în apa Bahluiului. Au aruncat și muribunzi și chiar oameni în viață.”⁸⁴ Se pare că în cursul acelei zile de luni au dispărut fără urmă cei 100 de evrei care făceau muncă obligatorie la Uzinele electrice ale tramvaielor⁸⁵. „Tot luni dimineața, taxatorul de tramvai Constantin Ifras a ucis cu ranga de la tramvai o familie întreagă: cea a agentului de lozuri Segal, compusă din tată, mamă și doi copii, care treceau pe stradă.”⁸⁶ Masacrul a continuat în tot cursul zilei de luni 30 iunie în diverse puncte ale orașului,

dar în proporții mult mai reduse, în total înregistrându-se 50 de morți.

Pe la ora 13, bunăoară, pe strada I.C. Brătianu servanții unui car de luptă – unele rapoarte spun german, altele român – au presupus că sunt atacați cu focuri de armă din clădirea unei farmacii. Au percheziționat întregul imobil, au adunat 18 evrei – unele rapoarte spun 20 –, printre care un copil cu părinții săi, i-au dus în Piața Sfântul Spiridon și în fața unei prăvălii de pe strada Vasile Conta, i-au culcat cu fața la pământ și i-au ciuruit cu mitraliera carului de luptă⁸⁷. Au fost identificați printre victime: Kunovici, proprietar al unui magazin de pălării de pe strada Ștefan cel Mare, Filip Simionovici, brutar de pe strada I.C. Brătianu, inginerul Nacht și cârciumarul Millo. Există și o fotografie în care, în grupul de 5-6 victime surprinse de obiectiv pe strada Vasile Conta, se află și un copil de 4-5 ani⁸⁸.

„În timp ce camioanele și căruțele de gunoi transportau cadavrele, sacalele primăriei curățau sângele de pe străzi, iar grupuri noi de evrei arestați spălau piatră cu piatră în curtea Chesturii ca să dispară urmele de sânge și de păcate.”⁸⁹ Acești evrei „reținuți” au fost obligați să curețe urmele masacrului cu mâinile goale. Există o fotografie

și a acestei scene⁹⁰. Iată și mărturia unei femei, Leia Moise, în vârstă de 80 de ani, domiciliată în strada Apeduct nr. 6, căreia i-au murit în pogrom un fiu și doi gineri:

M-am dus să-mi caut fiul care lucra la apărarea pasivă la Uzina Electrică. M-am dus apoi la Chestură însă am fost reținută și pusă să curăț curtea. Împreună cu mine erau și alți oameni, printre care și avocatul Paul Lazăr. A trebuit să curățăm curtea de sânge și de toate urmele crimelor comise. Am strâns creiere omenești și am spălat pietrele. Am stat trei zile la Chestură nemâncată. A treia zi a venit un domn general care ne-a vestit că suntem liberi și ne-a spus că tot ce s-a întâmplat este din vina evreilor care au tras asupra armatei româno-germane⁹¹.

În zilele care au urmat nu s-au mai semnalat victime evreiești în orașul Iași, dar, ca o consecință directă a pogromului, evreii deportați în cele două trenuri au continuat să moară.